

Yapıcı Kuralların Anlamı Üzerine (*)

Wojciech Zelaniec**
Çeviren: Ayşegül Çakal***

Giriş

'Yapıcı'ya karşı 'düzenleyici' ayrımı en az Kant⁽²⁾ kadar erken bir tarihte bulunmuştur, ancak bu terimlerin Kant'ın düzenleyiciye karşı yapıcı kullanım (salt aklın ideleri) ya da ilkeleri ayrımı ile aslında pek de ilişkisi olmayan modern bir anlamı vardır. Bu nedenle kökünü, - İngilizce yazılı felsefe söz konusu olduğunda- tartışmalı olarak Rawls'da yatmaktadır (1955)⁽³⁾. Rawls, insan davranış ve kurumları alanında temel olarak iki tür kural bulunduğunu iddia eder. Türlerden ilkinin kuralları kurum, eylem, olgu durumları, nesne (kavramlarını) tanımlar. Diğerinin kuralları ise, zaten var olan nesne, olgu durumları, v.s. ile ne yapmamız gerektiğini söyler. Sonradan 'yapıcı' olarak adlandırılanlar ilk tür kurallar iken ikincisi bugün 'düzenleyici' olarak bilinmektedir. Rawlscu

ayrımı kendinde (1969) ve 60'ların başında yayınlanan makalelerinde başlatan John Searle, bu terimsel ve kavramsal gelişmeden sorumludur.

Yalnızca Searle değil, oysa, İtalyan ve Polonyalı hukuk felsefecileri (bkz., örn., Conte (1985), Azzoni (1988), Di Lucia (1997)) yapıcı kural kavramının Edmund Husserl, Max Weber, Johannes Thomae, Ludwig Wittgenstein, Antonino Pagliaro, John D. Mabbott, Ernst Mally, Alf Ross ve Georg Henrik von Wright'ın az ya da çok ayrıntılı katkılarını da içeren, Searle öncesi uzun bir tarihi olduğunu göstermişlerdir. Yapıcı kuralların çok tanınan bir öğrencisi Polonya hukuk felsefecisi Czeslaw Znamierowski oldu. Znamierowski, 1924'te, bu gibi kurallara ve bunların neden olduğu her türden varlıklara ilişkin oldukça karmaşık bir teorem sundu. Onun

başlattığı Polonya geleneği, Leszek Nowak ya da Zygmunt Ziembinski gibi bilim adamlarının çalışmalarında yaşamaya devam edecektir, ve geçtiğimiz on yıl içinde, İtalya'da bu konu ile ilgili Gaetano Carcaterra, Amedeo G. Conte⁽⁴⁾ ve öğrencilerinin çalışmalarını da içeren önemli yayınlar yapılmıştır. Araştırmanın konusu, bu nedenle, hala açıktır ve yakında kapanacağı da benzemiyor. İlgili literatür artıyor, fakat hala araştırmaya açık⁽⁵⁾.

Yapıcı kurallar nelerdir?

Zekice yapılmış bir ayrım fırsatının alışılmış cazibesi ve gerçek bir felsefeci kalbi tarafından nadiren direnilebilir bulunan diğer niteliklerden ayrı olarak, yapıcı kuralların toposu, onu çekici kılan ve bir düşünürü 'felsefenin karşılaştığı dünya sorunları' ile ilgili açıklama yapmaya iten pek çok önemli sorunu ortaya koyar. Yapıcı kuralların, daha önce de söylediğim gibi, toplumsal davranış ve kurumlar ile onun yapıcı bileşenlerini tanımladığına inanılmaktadır. Bu kuralların özellikleri ve işleyiş yollarını anlamının, böylece, bunların yönettiği kurumları ve dolayısıyla uygarlık ve kültürü, insan neslinin yazgısını anlamada çok önemli olması beklenebilir.

Spesifik olarak, yapıcı kurallar nelerdir? Bu konuda evrensel bir görüş birliği yoktur, ve çoğu yazar, iyi-tanımlanmış veya tanımlanabilir cins ya da doğal türde 'yapıcı kural'ın varlığını açıkça yadsımaktadır. Ancak belirgin ya da diğerlerinden ayrı sınıflandırılacak kadar

yeterli özelliğe sahip olduğuna inanılan kural örnekleri vardır.

Böyle örnekler verilecek favori alan oyunlar ve sporlardır. (Alf Ross gibi bazı bilim adamları, hatta yapıcı kuralların bu alanı sınırladığını da düşünmüşlerdir ve benzer eğilimler başka düşünürlerde de bulunmuştur - bkz. örneğin Carcaterra (1991), 93⁽⁶⁾.) Açıktır ki, örneğin, 'satranç' dediğimiz karmaşık nesne, ontolojik statüsü ne olursa olsun, kurallarından bağımsız bir şekilde var olamaz. Bu, satranç aşk gibi nesnelere keskin bir şekilde ayırır. Çünkü aşkın elbette bir takım kuralları olsa da (sadece Ovid'i düşün⁽⁷⁾), onun ortadan kalkması için yeterli bir koşul olan unutmamanın ya da silmenin kurallar dizini yoktur.

Satranç kuralları, yine de, satranç oluşturmayı nasıl başarır? Yemek tarifi ya da makine işleyiş kuralları gibi (düzenleyici olduğuna inanılan) kurallardan farklı olarak, satranç kuralları önceden verilmiş spesifik hiçbir şeyi gerektirmez. Yerine, bu kurallar bizi istediğimiz her şeyi almaya davet eder, ister odundan, eboniden, isterse madde olmayan bir şeyden (zihinsel satrançta olduğu gibi) yapar, onu altmış dört kareye böler, sonra A1'den A8'e kadar (A8 dahil), B2, v.d., H8'e kadar (H8 dahil) sınıflandırır ve bütün bunları 'satranç tahtası' olarak adlandırırız. Daha sonra, kurallar bize, yine, gerçek olarak herhangi bir şeyden yapılmış parçaları A1'den H2(dahil)'ye ve A7'den H8(dahil)'e yerleştirmemizi söyler. Sonra da şu şu bölmelere konan taşları 'kale', 'at', 'fil'

(4) Bu makalenin bibliyografik kısmında, Conte'un yapıcı kurallar hakkındaki çalışmalarından -rastgele alınmış bir seçme verdim.

(5) Örneğin, 'Philosopher's Index' 1940-2002/3 1'de 'yapıcı kurallar' üzerine 42 kayıt bulunmuştur.

(6) Johan Huizinga'nın Homo Ludens'i 'the payful' öğrencileri için insan doğasında hala aşlamaz düzeydedir.

(7) Gerçi Denis de Rougemont'un L'amour et l'Occident'i (1939'dan, 1972'nin 'son baskısı' de faydalı bir referans olabilir.

(*) Türkiye Felsefe Kurumu'nca 10-17 Ağustos 2003 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Yirmibirinci Dünya Felsefe Kongresi - Dünya Problemleri Karşısında Felsefe" etkinliğinde sunulan bildiridir.

(**) Zielona Góra Üniversitesi, Polonya

(***) Akdeniz Üniversitesi Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi

(2) Kant, Salt Aklın Eleştirisi'nde, 'yapıcı' (Grundsätze, Prinzipien) ilkelerden başka bu ilkeleri çeşitli yerlerde deneyimin analogileri ile ilişkilendirerek (örn. A180/B223), salt aklın kozmolojik antinomileri ile ilişkilendirerek (örn. A508/B536) 'düzenleyici' ilkelerden de söz eder; fakat onun kastettiği buradaki ilgili sıfatların anlamından çok farklıdır. Kabaca, 'düzenleyici', ona göre, başarının garantisi değildir, 'düzenleyici' yalnızca eylemi belirli bir doğrultuda yönlendirir. Onun çalışmasında, bununla birlikte, başka bir nokta daha vardır, o da 'yapıcı' ile kastettiği şeye biraz daha yakın olduğu yer ve hatta 'yapıcı kural' ('constitutive regel') tanımını kullanmasıdır. Handschriftlicher Nachlaß, Akademie-Ausgabe vol. 16 (Berlin, Leipzig: Walter De Gruyter & Co., 1924), s.779. Profesör Conte, bu noktanın lokalizasyonunu Roma La Sapienza Üniversitesi'nden Prof. Mirella Capozzi olduğunu sanmaktadır.

(3) Yapıcı kural kavramı ilk olarak, Conte'a göre, Antonino Pagliaro tarafından ortaya atılmış gibi görünmektedir.

v.b. gibi adlar vermemizi, onları falan biçimde hareket ettirmemizi, ve 'kazanma durumu' olarak tanımlanan 'mat' adı verilen belli bir duruma ulaşmaya çalışmamızı söyler.

Bu, bize yapıcı kuralların yapıcılığını anlamada bir ön fikir vermeye yeter: bu kurallar, farklı ontolojik kategorilerdeki nesnelere, bu nesnelere doğası hemen hiç gibi olduğunda, önceden var olan bu nesnelere görevler vererek bu görevleri yerine getirebilmeleri koşuluyla tanımlar. Bu bağlamda, denilebilir ki, çoğu zaman olduğu üzere, yapıcı kurallar kendi nesnelere 'oluşturur': ex nihilo değil ama onda zaten bulunan bir rol iliştiyerek. Bir parça odun bir satranç oyununda 'piyon' adlı rolünü oynama bağlamında bir piyondur. Bunun gibi 'yaratılmış' bir nesne veya durum bazen - Yunanca 'savlama' ya da bir şeyi başka bir şey olarak sayma' anlamına gelen - 'thetic'⁽⁸⁾ bir nesne olarak adlandırılır. Bu terminolojik aygıt, Searle'ün tüm yapıcı kuralların genel formu dediği şeyle tamamen aynı çizgidedir. 'C bağlamında, X, Y gibi görülür'(bkz., örn. Searle (1969), 55)⁽⁹⁾

Yapıcı kuralların amacı nedir?

Bu açıdan bakıldıkta, yapıcı kurallar bağımsız, sürekli ve birbirleriyle uyumlu kurallar olarak görülebilir. Böyle kuralların neden hiç olmadığını, önem ya da anlamlarının ne olduğunu merak edebiliriz. Bu sorunun açık yanıtı şudur: bizler bu kuralların oluşturduğu pratikleri almak isteriz. Evet, ama niçin?

Sıklıkla, yapıcı kuralların, düzenleyicilerden farklı olarak, buyuran olmadıkları (atfeden, ya da nasıl denirse, olduğu) iddia edilir, ve bu nedenle, bu kurallar çığnenemez ya da suç işlenemez. Bu tezatlığın, varsa eğer, incelenmeye değer olup olmadığından kuşkuluyum. Yapıcı kurallar, bana öyle geliyor ki, yönerge bazında çok iyi formüle edilebilirler, ki bu düzenleyici kuralların standart formüle edildiği şeklidir. Satrançın kuralları, örneğin, şu şekilde olabilir: 'Satranç oynamak istiyorsan, bölümlere ayrılmış bir şey al, onu altmış dört parçaya böl', gibi gibi. Sanırım, yapıcı ile düzenleyici kurallar arasındaki asıl önemli tezat durumların ontolojik konumu ya da bu durumların izlenmesiyle ortaya çıkan diğer nesnelere. Düzenleyici kurallarda, kurallardan kavramsal olarak bağımsız olan şey nesnedir: bir tabak, bir makinenin işleyişi, gibi. Yapıcı kurallarda ise, nesne kurallara kavramsal olarak bağımlı olan bir şeydir: bir satranç oyunu, örneğin, satranç kurallarından soyutlandığında, açıkça, hayal bile edilemez.

Bu nedenle, 'Niçin düzenleyici kuralların başarısının aracı olduğu amacına ulaşmak istiyorsunuz?' sorusu sorulduğunda, düzenleyici kural araç olarak kural koyar basamaklarını izlemektense bunun nedenlerini bulurduk. Şunu söylemek iyi bir felsefi şaka olurdu, aslında, - adım adım yemek tarifini izlemek için (bu bir alıştırma olmadığı sürece) kişi yemek pişirmek ister. Ancak yapıcı kurallar söz konusu olduğunda

böyle bir yanıt mükemmel olur -kişi, örneğin, sadece satranç oynamak için satranç oynamak ister. Öyleyse, sadece kurallara uymak için yapıcı kurallar tarafından oluşturulan geleneklerin olmasını istiyoruz gibi görünmeye başlıyor. Bir döngü içinde miyiz?

Hayır, çünkü 'yalnızca' satranç oynamak satrançın bütün anlamı değildir. Bunu daha açık görmek için, yapıcı kuralların bir başka klasik örneğini ele alalım: söz verme örneği. Söz verme işi satranç oynamak kadar 'thetic'tir, ve John Searle söz vermenin yapıcı kurallarıyla ilgili pek çok şeyi anlaşılır kılmıştır. Çünkü hiç kimse, sanırım, sadece söz vermek için söz verme kurumunun olduğunu söylemez, ki bu satranç oynamak için satranç oynuyoruz ifadesine tamamen analogiktir. Açıkça, söz veririz, çünkü söz verme eyleminin dışında olan bir amaca ulaşma isteğimiz vardır - diğerlerine bir tür kesinlik verme, şöyle ki onların bizim tarafımızdan yapılmamasından yapılmasını istedikleri şeylerin yapılacağını, sözü. Bu, söz vermenin 'asıl noktası', onun doğru ve gerçek anlamıdır, yemek pişirme ya da bir makineyi harekete geçirmenin anlamı ile her bakımdan karşılaştırılabilir.

Bir anlık düşünce gösteriyor ki, yine de, bu konular, tam olarak özdeş olmasa da, satranç gibi oyun ya da sporlardan tamamen farklı değildir. Normalde, bizler satranç yalnızca o oyunun yapıcı kurallarına uymak için değil, aynı zamanda kimin kazanabileceğini öğrenmek için de oynamalıyız. Kimin kazanacağını öğrenmek isteyebiliriz çünkü oyunun (içsel, kural-tanımlı) amacı olan mata, yalnızca belirli bir takım zihinsel niteliklerin kullanılmasıyla ulaşılabilir. Dolayısıyla, diğer parti oynama-

nırken, mat kesinlikle satranç oynamanın - 'içsel' bir amacı, hangi oyunda kimin zihinsel niteliklerini daha iyi kullandığını görmek ise bu oyunu oynamanın bir başka amacıdır, 'dışsal' amacı.

Yapıcı kurallar, bu yüzden, iki kat önemlidir: Bir taraftan, kendileri tarafından tanımlanan ve yine kendilerinin oluşturdukları pratiklerin amacı. Diğer taraftan, - verilen örnekler yol gösterici olduysa - her zaman bir öncekinin ulaştığı ve kurallarla tanımlanmayan ikinci bir amaç vardır. Yalnızca 'ile' edatının kullanılmasıyla belirtilen bağlantının doğası, bir bakıma anlaşılabilir gibi görünmektedir, ancak sorgulanmakta olan yapıcı kurallar tarafından tanımlanan kurumların değişmezliği, bu kurumların genel olarak insan yaşamındaki işlevselliğinin yanında bağlantının doğasının sağlamlığına da dayanmaktaymış gibi görünmektedir. Bu bağlantının tehlikede olduğu yerlerde, kurumun kendisi bozulma eğilimi gösterir - spordaki dopingi düşünün, örneğin. Doping, öyleyse, o bağlantının güvenliği içinde yer alır. O halde, yapıcı kuralların gerçek anlamının, bu kuralların hem kurum hem de pratiklerinin amaçları arasındaki bağın güvenliğinde yattığının görülmesi gerekir.

Kaynakça

Azzoni, Giampaolo. 'Il concetto di condizione nella tipologia delle regole'. Cedam: Padova, 1988.

Carcatera, Gaetano. La forza costitutiva delle norme. Part 3. n: Norme giuridiche e valori giuridici. Saggi di filosofia del diritto. Roma: Bulzoni, 1991. First edition as: Gaetano Carcatera. La forza costitutiva delle norme. Roma: Bulzoni, 1979.

(8) 'Thetic' (Yunanca thesis'den gelir) Conte tarafından ortaya atılmış bir sanat-terimi gibi görünmektedir (bkz. örn. Conte (1977), 62). Çok genel bir ifadeyle, bir eylem eğer 'savlama', satrançta çeşitli oyun durumları veya verilen sözlerin getirdiği iddia ve yükümlülüklerde olduğu gibi yeni durumlar yaratmayı içinde barındırıyorsa 'thetic'tir.

(9) Bu Searle'ün 'standart formülasyon'un (Amedeo G. Conte'dan esinlenilmiş) bir eleştirisi için bkz. Di Lucia (1997), 28-29.

- Conte, Amedeo G. 1985. Aspekte der Semantik der deontischen Sprache. In: Amedeo G. Conte, Risto Hilpinen, Georg Henrik von Wright (eds.), *Deontische Logik und Semantik*. Wiesbaden: Athenaion, 1977, 59–73.
- Deontisch vs. Anankastisch. In: Robert Alexy, Ralf Dreier (eds.), *Rechtssystem und praktische Vernunft* ('Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie', Beiheft 51). Wiesbaden: Steiner, 1993, 102–109.
- Dimensions of Nomic Freedom. In: Ian Carter, Mario Ricciardi (eds.), *Freedom, Power and Political Morality. Essays for Felix Oppenheim*. London: Palgrave, 2001, 69–78.
- Eidos. An Essay on Constitutive Rules. In: Pozna_ *Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*. 11(1988). 251–257.
- Erkenntnis von Regeln und Erkenntnis durch Regeln. In: Roderick M. Chisholm, et al., (eds.) *Philosophie des Geistes. Philosophie der Psychologie. Akten des Neunten Wittgenstein-Symposiums* (Kirchberg am Wechsel). Wien: Hölder-Pichler-Tempsky, 1985, 577–579.
- Idealtypen für eine Theorie der konstitutiven Regeln. In: Torstein Eckhoff et al., (eds.), *Vernunft und Erfahrung im Rechtsdenken der Gegenwart/Reason and Experience in Contemporary Legal Thought*. ('Rechtstheorie', Beiheft 10). Berlin: Duncker und Humblot, 1986, 243–250.
- Konstitutive Regeln und Deontik. In: Edgar Morscher, Rudold Stranzinger (eds.), *Ethics, Foundations, Problems and Applications*. Proceedings of the 5th International Wittgenstein Symposium 25th to 31st August 1980, Kirchberg/Wechsel (Austria). Wien: Hölder-Pichler-Tempsky, 1981, 82–86.
- Konstitutive Regeln und Ontologie. In: *Kurzfassungen des Sechsten Internationalen Wittgenstein-Symposiums: Sprache und Ontologie*. Kirchberg am Wechsel, 1981, 11.
- L'Enjeu des règles. 'Droit et Société', 17–18 (1991), 122–143.
- Materiali per una tipologia delle regole. 'Materiali per una storia della cultura giuridica' 15, 345–368.
- Paradigmi d'analisi della regola in Wittgenstein In: Rosaria Egidi (ed.), *Wittgenstein. Momenti di una critica del sapere*. Napoli: Guida, 1983, 37–82.
- Regel IV. In: Joachim Ritter and Karlfried Gründer, eds., *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, vol. 8, Basel: Schwabe & Co., A.G., 1992, cols. 446–450.
- Regola costitutiva in Wittgenstein. In: Francesca Castellani (ed.), *Uomini senza qualità. La crisi dei linguaggi nella grande Vienna*. (Materiali del Dipartimento di metodologia, teoria e storia sociale, 7) Trento: Uomo Città Territorio, 1981, 51–68.
- Semiotics of Constitutive Rules. In: Michael Herzfeld, Lucio Melazzo (eds.), *Semiotic Theory and Practice*. Proceedings of the Third Congress of the IASS International Association for Semiotic Studies (Palermo 1984). Vol. 1. Berlin: Mouton-De Gruyter, 1988, 145–150.
- Variationen über Wittgensteins Regelbegriff In: Rudolf Haller (ed.), *Sprache und Erkenntnis als soziale Tatsache*. Beiträge des Wittgenstein-Symposiums von Rom 1979. Wien, Hölder-Pichler-Tempsky, 1981, pp. 69–78.

- Di Lucia, Paolo. 'L'universale della promessa'. Milano: Giuffrè, 1997.
- Pagliari, Antonino. 'Regole del giuoco', *Idea*, 3 (1951), Second edition in: Antonino Pagliaro, *Il segno vivente*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1952, 53–61.
- Rawls, John. Two Concepts of Rules. 'The Philosophical Review' 64 (1955), 3–32.
- Searle, John R. 'Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language'. London: Cambridge University Press, 1969.
- Znamierowski, Czes_aw. Basic concepts of the legal theory (in Polish). Pozna_: Fiszer & Majewski, 1924.